

Jak ještě více podpořit neformální pečující?

Neformální péče tvoří v celé Evropě největší podíl zajištění péče o osoby se zdravotním postižením či o seniory, přičemž tradičně nejmenší podíl této péče je poskytován ve skandinávských zemích a největší podíl v zemích střední a východní Evropy a ve středomořských státech.

■ **Text: Ing. Jiří Horecký, Ph.D., MSc., MBA,** prezident APSS ČR;
Ludmila Paňhová, neformální pečující a pěstounka;
doc. Ing. Ladislav Průša, CSc., proděkan pro vědu a tvůrčí činnost, Fakulta veřejných politik Slezské univerzity v Opavě

Celkově se odhaduje, že tuto formu péče poskytuje v celé Evropě 40–50 mil. osob. Z ekonomického pohledu lze hodnotu hodin dlouhodobé péče poskytované neformálními pečovateli podle odhadů Evropské komise vyčíslit přibližně na úrovni 2,5 % HDP Evropské unie, což je více než činí veřejné výdaje na dlouhodobou péči.

Neformální péči se věnuje také Evropská strategie dlouhodobé péče (EU CARE STRATEGY). **Poskytování péče má pro neformální pečovatele závažné důsledky, negativně ovlivňuje jejich současný i budoucí příjem, negativní vliv má i na jejich duševní zdraví.** Ženy, které poskytují většinu péče, to často vede k tomu, že přizpůsobují své pracovní vzorce pečovatelským povinnostem, přerušují svou pracovní kariéru, pracují na částečný úvazek nebo předčasně úplně odcházejí z trhu práce. Některé z nich čelí dvojímu břemenu zajištění péče o děti a zároveň i o další závislé členy rodiny (tzv. sendvičová generace). V roce 2019 přibližně třetina žen ve věku 25–49 let, které nepracovaly, uvedla, že hlavním důvodem nehledání zaměstnání jsou pečovatelské povinnosti (32,6 %), zatímco u neaktivních mužů činil tento podíl pouze 7,6 %.

Lidé s pečovatelskými povinnostmi by proto měli mít možnost volby, do jaké míry chtějí péči kombinovat s placenou prací, a proto by měli mít zajištěn přístup ke službám, které jim umožní

sladit pečovatelské povinnosti s jejich profesním životem. Přístup k odpovídajícím podpůrným službám a opatřením pro neformální pečovatele, jako je např. poradenství, psychologická podpora nebo náhradní péče, je často nedostatečný a nerovnoměrný. Mnozí neformální pečovatelé nejsou v péči o závislou osobu vyškoleni, často ani netuší, kde si požádat o pomoc či radu, což někdy vede k pocitům přetížení, nebo dokonce k problémům s duševním zdravím (např. vyhoření). Zejména pro starší neformální pečovatele mohou být pečovatelské povinnosti náročné a mohou ovlivňovat jejich vlastní zdravý životní styl.

➤ Neformální péče v ČR – budoucí změny?

Větší podporu pro neformální péči připravuje i MPSV ČR. V poslanecké novele zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů se navrhuje ukotvit a charakterizovat **statut pečující osoby** a zároveň se navrhuje, aby terénní a ambulantní sociální služby péče mohly v rámci tzv. základního sociálního poradenství poskytovat podporu neformálním pečujícím: „*Základní sociální poradenství může být poskytováno také pečujícím osobám. Za součást základního sociálního poradenství se považují také činnosti poskytující podporu pečujícím a zároveň se navrhuje, aby terénní a ambulantní sociální služby péče mohly v rámci tzv. základního sociálního poradenství poskytovat podporu neformálním pečujícím: „Základní sociální poradenství může být poskytováno také pečujícím osobám. Za součást základního sociálního poradenství se považují také činnosti poskytující podporu pečujícím a činnosti, které spočívají v nácviku dovedností pečujících osob pro zvládnutí péče o osoby závislé na jejich pomoci. Tyto činnosti jsou pro účely financování sociálních služeb považovány za základní činnost.“* Tato forma představuje poměrně jednoduché řešení, protože pro poskytnutí takto definované pomoci není nutné uzavírat s neformálním pečujícím žádnou smlouvu.

➤ A co dále?

Neformální pečující by však potřebovali ještě intenzivnější podporu. Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR v minulosti opakovaně přišla s návrhem, abychom implementovali podobný systém aktivní podpory, který v ČR již známe u pěstounské péče – konkrétně jde o tzv. **doprovázení**.

Jaký je význam doprovázení v kontextu pěstounských rodin? Doprovázení v tomto systému představuje komplexní podporu pro rodinu s cílem zajistit její správné fungování ve všech oblastech. Legislativně je doprovázení upraveno v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí, který stanoví povin-

nost každé pěstounské rodiny uzavřít tzv. Dohodu o výkonu pěstounské péče s příslušnou doprovázející organizací. Tato dohoda uděluje pěstounům práva, jako např. nárok na odbornou podporu, asistenci při navazování kontaktu s biologickou rodinou nebo bezplatnou možnost dalšího vzdělávání. Současně však tato dohoda klade na pěstouny i určité povinnosti, jako např. jejich povinnost umožnit a podporovat kontakt dítěte s biologickou rodinou nebo umožnit monitorování plnění dohody.

Doprovázející organizace pravidelně pořádá vzdělávací aktivity, zajišťuje asistované setkávání s biologickou rodinou, poskytuje odlehčovací služby a zprostředkovává odbornou podporu v podobě terapií, individuálního poradenství a supervize. Na rozdíl od orgánů sociálně-právní ochrany dětí, kde je práce s rodinou především kontrolována, má činnost doprovázející organi-

zace čistě podpůrnou roli. K tomu přispívá i povinnost pravidelně provádět osobní návštěvy v rodině nejméně 1 za 2 měsíce, čímž se mj. postupně vyvíjí bezpečný vztah mezi rodinou a pracovníkem doprovázející organizace, který je založený na srdečném a lidském přístupu.

➤ Jak by mohla podobná forma podpory fungovat u neformálních pečujících?

Je zřejmé, že tyto principy by bylo možno

Pokud by se neformální pečující např. staral o příjemce příspěvku ve IV. stupni závislosti, pak by si neformálně pečující osoba mohla vybrat tzv. doprovázející organizaci, která by následně za tuto aktivitu – „doprovázení“ – mohla obdržet státní příspěvek.

promítnout i do oblasti poskytování sociálních služeb pro seniory a zdravotně postižené občany ze strany rodinných příslušníků a dalších tzv. neformálních pečujících osob. Tzv. doprovázejícími organizacemi by mohli být např. současní poskytovatelé sociálních služeb, tedy organizace pečovatelské služby, osobní asistence, denní stacionáře, odlehčovací či pobytové služby. Vyloučit by přitom bylo potřeba potenciální střet zájmů tak, aby doprovázející organizace nebyla zároveň poskytovatel sociální služby osobě, o kterou pečují tzv. neformální pečující.

Pokud by se neformální pečující např. staral o příjemce příspěvku ve IV. stupni závislosti, pak by si neformálně pečující osoba mohla vybrat tzv. doprovázející organizaci, která by následně za tuto aktivitu – „doprovázení“ – mohla obdržet státní příspěvek.

Smlouvu o doprovázení by pak uzavíral daný poskytovatel sociální služby a pečující osoba uvedená v rámci žádosti o příspěvek na péči. Celou agendu by mohly koordinovat obce s rozšířenou působností, v jejichž kompetenci již dnes je „na území svého správního obvodu koordinace poskytování sociálních služeb a realizace činností sociální práce vedoucí k řešení nepříznivé sociální situace a k sociálnímu začleňování osob. Obce s rozšířenou působností přitom spolupracují s krajskou pobočkou Úřadu práce a krajským úřadem“.²

Uzavřením této smlouvy by následně neformální pečující mohl získat nárok např. na vzdělávání nebo návštěvu profesionálního pečovatele, který by mu poskytl poradenství nebo by s ním realizoval nácvik praktických dovedností souvisejících s poskytováním péče. Součástí tohoto „doprovázení“ by mohlo být i např. zajištění odlehčovacích služeb v předem definovaném rozsahu.

» Je porovnání s podporou pěstounů relevantní?

Pěstouni mají s pravidelnými návštěvami tzv. klíčového sociálního pracovníka většinou velmi dobré zkušenosti. Zákonný nárok pěstounských rodin na poradenství a odborné služby podporující výkon pěstounské péče je pro ně zásadní. Poskytovaná odborná příprava a finanční pomoc vytvářejí sice dobré předpoklady pro výkon pěstounské péče, nejsou však dostatečnou prevencí selhávání poskytované pěstounské péče v konkrétní praxi. Jsou to právě pravidelné návštěvy v domácnostech pěstounů, kdy jsou vedle navázání důvěryplného vztahu mezi pěstounem a doprovázejícím sociálním pracovníkem pěstounovi poskytovány odborné rady pro řešení konkrétních situací.

Vznik doprovázejících organizací pro osoby neformálně pečující o seniory a zdravotně postižené osoby a pravidelné návštěvy klíčového pracovníka v jejich domácnostech mohou být jednoznačně přínosné z několika důvodů:

- sociální pracovník či profesionální pečovatelská osoba může svým poradenstvím bezprostředně reagovat na konkrétní potřebu pečující osoby v konkrétní domácnosti,
- pravidelná návštěva sociálního pracovníka může být i příležitostí popovídat si s pečující osobou o běžných věcech, pečující na jedné straně může sdělit někomu své obavy, na druhé straně může slyšet slova uznání za svou práci,
- současně může sociální pracovník v rámci pravidelných návštěv poznat, zda se u pečující osoby nezačíná projevovat

např. syndrom vyhoření, popř. může zabránit jejímu sociálnímu vyloučení,

- sociální pracovník či profesionální pečovatelská osoba může pečující osobu zastoupit v případě, že si pečující osoba potřebuje nutně něco zařídit.

Klíčové přitom je, aby profesionální sociální pracovník byl pečující osobou vnímán jako pomoc, nikoli jako kontrola.

Vznik institutu „doprovázení“ by byl přínosem i pro státní správu (Úřad práce ČR), která má mj. kontrolovat využití příspěvku na péči, což ale v současné době prakticky nečiní. Pravidelné návštěvy profesionálního sociálního pracovníka by mohly být prevencí zanedbávání péče nebo i týrání osoby, o kterou je pečováno. Důvody mohou být různé, např. nekompetentnost pečující osoby, nedostatečné materiální zabezpečení poskytované péče nebo rozvíjející se syndrom vyhoření.

» Je hmotné zabezpečení pečujících osob dostačující?

Přestože podporu pečujících osob lze v současné době identifikovat ve 4 systémech – v oblasti důchodového a nemocenského pojištění, v zákoníku práce a v oblasti sociálních služeb, je stávající úroveň jejich hmotného zabezpečení nedostačující. Dlouhodobá péče o rodinného příslušníka nebo blízkou osobu je totiž spojena s komplexním sociálním, ekonomickým a zdravotním dopadem na pečovatele a jeho nejbližší okolí. Osoba, která poskytuje péči v důsledku neustálé „pohotovosti“ ztrácí kontakty s okolním světem, ocitá se v sociální izolaci, často strádá nedostatečnou sociální oporou, trpí fyzickým a psychickým vypětím, které se mnohdy odrazí na jejím zdraví. Služba, která je poskytovaná nepřetržitě, je pro 1 pečujícího „likvidační“, a proto je potřebná a nezbytná profesionální pomoc, která by účinně snižovala zátěž pečovatele.

Při hledání vhodných variant řešení hmotného zabezpečení pečujících osob je potřeba vycházet z toho, že ke zhoršení zdravotního stavu rodinného příslušníka dochází zpravidla náhle. Na tuto skutečnost nejsou rodinní příslušníci připraveni a teprve začínají zvažovat možné formy zajištění péče. Prvotní informace získají zpravidla na referátech sociálních věcí obcí s rozšířenou působností, popř. obcí s pověřeným obecním úřadem, následně kontaktují vhodné poskytovatele sociálních a zdravotních služeb a zvažují možnosti svého zapojení. Jejich situace je o to komplikovanější, že nevědí, jak dlouho budou muset péči zajišťovat. Po prvotním zaléčení ve zdravotnickém zařízení na akutním lůžku zpravidla dochází k přemístění zdravotně handicapované osoby do léčebny pro

»»» 31

¹ viz bod 5 návrhu novely zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (Sněmovní tisk 605/0). Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=9&CT=605&CT1=0>

² viz § 92 odst. d) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

««« 31

dlouhodobě nemocné, kde sociální pracovnice začínají ve spolupráci se sociálními pracovníky na referátech sociálních věcí obecních úřadů hledat optimální formy poskytování další péče.

Je proto potřeba koncipovat takové formy pomoci, které by po dobu poskytování péče v domácím prostředí pomohly pečujícím osobám k zachování jejich životní úrovně a které by jim současně garantovaly možnost návratu na jejich původní pracovní pozici po ukončení péče. **Při hledání vhodných forem hmotného zabezpečení pečujících osob je možno vycházet např. z toho, jakým způsobem je v našem právním řádu upraveno postavení pěstounů.** Podle zákona č. 359/1995 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění má pěstoun za svoji činnost nárok na poskytování odměny pěstouna. V současné době je odměna pěstouna poskytována na úrovni:

- minimální mzdy v případě, že pěstoun pečuje o 1 dítě,
- 1,2násobku minimální mzdy, pokud pěstoun pečuje o 1 dítě s příspěvkem na péči v I. stupni závislosti,

- 1,5násobku minimální mzdy v případě, že pěstoun pečuje o 2 děti,
- 2násobku minimální mzdy v případě, že pěstoun pečuje o 3 děti nebo o 1 dítě s příspěvkem na péči ve II. až IV. stupni závislosti.

Za každé další dítě v pěstounské péči se přitom výše odměny pěstouna navyšuje o 0,5násobku minimální mzdy a za každé další dítě s příspěvkem na péči ve III. nebo IV. stupni závislosti se výše odměny pěstouna navyšuje o 0,7násobek minimální mzdy.

Přitom je důležité, že tato odměna je považována za příjem ze závislé činnosti pro účely jak daňových zákonů, tak i pro účely pojistného na sociální a zdravotní pojištění. Je zřejmé, že tato forma podpory je výrazně širší, než je stávající podpora pečujících osob ve formě dlouhodobého ošetřovného. Skutečnost, že odměna pěstouna je považována za příjem pro účely pojistného na důchodové pojištění, je významná především z toho pohledu, že pečující osoba není v důsledku zajišťování péče do budoucna znevýhodněna absencí vlastního příjmu při výpočtu svých důchodových nároků. Vzhledem k vysoké míře solidarity,

Při hledání vhodných forem hmotného zabezpečení pečujících osob je možno vycházet např. z toho, jakým způsobem je v našem právním řádu upraveno postavení pěstounů.

kteří je uplatňována při výpočtu důchodu, se jeví tento postup jako optimální.

Je zřejmé, že obdobné principy by mohly být uplatňovány i pro odměňování pečujících osob. Výše odměny by přitom mohla být diferencována nejenom podle počtu osob, jimž je zajišťována péče v domácím prostředí, ale i podle stupně závislosti těchto osob. **Současně je nutno v zákoníku práce a v dalších pracovněprávních předpisech upravit možnost, aby pečující mohli po dobu péče pracovat na zkrácený pracovní úvazek, popř. v rámci jiné flexibilní pracovní formy, a po ukončení péče měli možnost vrátit se na pracovní pozici, kterou měli před zahájením péče.**